

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Систематическо богословие“

Професионално направление „Религия и Теология“ – 2.4.

Научна специалност: История на религиите

Виктория Алберт Трайкова

**ИДЕЯТА ЗА ПРЕРАЖДАНЕТО В ИЗТОЧНИТЕ РЕЛИГИИ
(БОГОСЛОВСКИ АНАЛИЗ)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане
на образователната и научна степен „Доктор“
по специалност „История на религиите“

Научен ръководител: Проф. д-р Клара Тонева

София, 2022 г.

Съдържание

I. Увод.....	
2	
1. Обща характеристика на дисертационното изследване.....	
3	
1.1. Актуалност на изследването.....	
4	
1.2. Обект и предмет на изследването.....	
7	
1.3. Цел и задачи на изследването.....	
7	
1.4. Методология на изследването.....	8
1.5. Състояние на изследването.....	
9	
II. Изложение.....	13
1. Първа глава. Произход на идеята за прераждането.....	
13	
2. Втора глава. Християнски поглед към идеята за прераждането.....	
15	
3. Трета глава. Проявления на идеята за прераждането.....	
17	
III. Заключение.....	
18	

IV. Научни приноси.....	
25	
V. Публикации по темата.....	
25	

Дисертационният труд: „Идеята за прераждането в източните религии (Богословски анализ)“ съдържа общо 279 стандартни страници. Състои се от предговор, увод, разработка в три глави, заключение и списък на използваната литература.

I. Увод

Състоянието на България в духовно измерение безспорно е помрачено от процесите на глобализма, чиито последици обуславят една по-широка картина на съчетание от секуларизирана мултирелигиозност и мултикултурализъм. Душевността на отделната личност е дълбоко наранена от нехайството на общественото религиозно съзнание, което допуска най-различни „чужди“ духовни практики в пределите на най-ценното си – душата. Успешното привнасяне и затвърждаване на обичаи, традиции и религии от далечния Изток е резултат от обезформянето на религията от индивидуалното некоректно използване на „чужди“ термини, поругаването и потъпкването авторитета на Църквата, неправилното суеверно „почитане“ на православните празници и обезличаването на личността.

Изповядваната доктрина за прераждане се сблъсква с моралния и нравствен въпрос за уникалността и неповторимостта на отделната личност,

но също отхвърля великия смисъл на човешкото съществуване – усъвършенстването на личността, която има живот, вдъхнат единствено от Господ Бог; поругана е дълбоката тайна на личността. Осветляването на тези въпроси още от ранното образование на децата, ще спомогне в противоборството на Църквата срещу лъжеученията, след което изучаването и изследването на световните религии не би било проблем, застрашаващ моралните устои на човека.

Дисертационният труд е опит да бъде посочена една болест, която е характерна за съвремието, да предупреди за последиците от нея и потърси лекарството, с което да я пребори. За взаимодействие между християнството и източните религии в България трудно може да се говори, тъй като те не се срещат в диалог така открито, както би трябвало. Междурелигиозният диалог и образование са от особена важност за установяване на различията и изграждането на толерантност, която няма да допусне поругаване на православието от източните религиозни тенденции, но и няма да заклеми другия.

1. Обща характеристика на дисертационния труд

Темата заслужава да бъде изследвана, защото идеята за прераждането се „преражда“ постоянно в една или друга доктрина, теория или духовна практика, което само по себе си е достатъчно провокативно. Идеята за прераждането се сблъсква директно с най-ценната за човека истина, а именно за неговото сътворение и висш смисъл. Концепцията на прераждането, извлечена от философската идейна мисъл за карма, не е състоятелна и няма как да бъде съвместна с християнската вяра, която изповядва Христовото учение за единството на личността и възкресение на душата и тялото заедно.

Интересен факт е, че идеята за прераждането се възприема позитивно дори от християни, които я интерпретират по своему и успяват да я впишат в иначе „православната“ си вяра. Прераждането се коментира често в разговорната реч, като впечатление прави масовата незаинтересованост към историческите факти или догматически истини. Това е красноречив образец на последиците от процесите на секуларизация, също и резултат от заболялата връзка и отношения между Църквата и обществото.

Темата обхваща и друга интересна гледна точка: (относително) първоначалното възникване на идеята за прераждането. Както става ясно от първата глава на дисертацията, идеята се наемква бегло по време на много типичен за времето публичен философски спор, който не претендира за знание, предадено от божество. Този факт органично поражда въпроса: ако прераждането е философско предположение, то защо с лекота се възприема за легитимно, без необходимите познания в областта на източните религии – исторически или богословски.

Темата за източната религиозна мисъл е била обект на изследователския интерес на д-р Яна Стоилова, която отделя внимание и на идеята за прераждането в дисертационния си труд „Човекът между страданието и просветлението (Православно-богословски анализ на будистката антропология)“. Настоящото дисертационно изследване върху идеята за прераждането е скромно продължение и опит за по-обширно разгръщане на започнатия разговор за християнското православно отношение към източните религии и по-конкретно към идеята за прераждането, но не претендира за окончателност и завършеност. Темата обхваща много по-широк спектър, който заслужава по-сериозно и задълбочено изследване. Идеята за прераждането е само малка част от една екзистенциална

философия, от една страна, и дълбоко религиозна практика, от друга, но тя засяга пряко отношението на човека към себе си във всяко отношение – определя поведението му, грижата за духа и тялото му, целите и потребностите му и т.н. Макар и отделен елемент от общото, прераждането е коварна теория – както вдъхва надежда, така и отчаяние, но и двете провокиращи крайност.

1.1. Актуалност на изследването

Източните религии притежават екзотичен привкус в концепциите си и усещането, че има недоизказани тайни мъдрости, до които обикновеният човек няма достъп, ако не следва или изповядва конкретната религиозна практика. Ето защо актуалността на темата за идеята на прераждането е безспорна – всеки човек, в психологически аспект, има дълбока необходимост да се почувства част от нещо велико, от общност, която обещава разкриване на вселенски тайни и поради това може да се изведат няколко причини, които обединяват мнението за актуалността на темата:

Първо. Засилващото се медийно „насилване“ на самия термин „прераждане“¹, както и неизменно съпровождащите го други източни термини „карма“, „самсара“, „йога“ и „нирвана“. От 2020 г. до момента се чува все по-често терминът „новото нормално“, от чиято част е и ежедневно повтаряне и затвърждаване в различните сутрешни блокове на подобни духовни концепции, както и масовото превеждане и разпространение на източна духовна литература. Медийното манипулиране е

¹ Punarjanma (санс. – पुनर्जन्म) – букв. прераждане на душата в ново тяло; възстановяване от тежка болест; да се върнеш в света след смъртта под някаква форма.

Punarjanmajaya (санс. – पुनर्जन्मजय) – освобождение от трансмиграция, последна еманципация. (Вж. Cologne Digital Sanskrit Dictionaries: Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary)

Punarjanmajaya (санс. – पुनर्जन्मजय) – победа над прераждането. (Вж. Cologne Digital Sanskrit Dictionaries: Yates Sanskrit-English Dictionary)

(Вж. <https://www.wisdomlib.org/definition/punarjanma>, достъп на 20.11.2021 г., 8:00 ч.)

трудно разпознаваемо, поради липсата на грамотни в сферата на теологията журналисти, които често сами стават жертви на една по-голяма от тях система.

Второ. Неограмотяването на децата още от училище в основите на християнството води и до по-успешна злоупотребата със Священото Писание. Много често се търси основание за легитимация на концепцията за прераждането дори от християни, използвайки Библията в своя защита, без да е проучен цитираният текст или сравнен с изследванията на християнските апологети.

Трето. Актуалността на темата няма да престане, дори напротив – ще се засилва все по-осезаемо във времето, поради засилващия се мултикултурализъм, който обърква съзнанието на подрастващите, както и процесите на секуларизация.

Четвърто. Потискането на човешката свободна воля чрез постоянната употреба на източната терминология в книгите, телевизията и социалните мрежи; позволяването на гуру да определя по какъв начин е „здравословно“ да се живее, използвайки слабо познати думи за българския зрител – аюрведа, йога, тантра, медитация, личностно усъвършенстване – изцяло извадени от цялостната религиозна картина на Изтока.

Пето. Не на последно място, като родители и като православни християни, имаме дълг към ограмотяването както на децата, така и на бъдещите студенти в сферата на История на религиите и изясняването на основните източни концепции, за да се избегне подвеждане и медийно манипулиране и да се оформят духовно здрави личности.

Основните аргументи са:

Първо, идеята за прераждането е възникнала по време на философски спор, а не е открито на човечеството божествено тайнство. Да се приеме, че човек се преражда след смъртта, е несъщественост и със същата сила може да се приеме за религия всяка друга философия – било то на Сократ, Платон или Аристотел. Философиите на древните елини обаче не са издигнати в религиозен култ, следователно защо философиите на древните индийци са издигнати в култ?

Второ, идеята за прераждането не е устояла на времевия континуум в първоначалния си вариант. Диалогът за прераждането се е променял многократно в историята на религиите; заема множество форми – от „странстване на душите“ до издигане на душата от едно ниво на по-високо, до отричане на душата, а съединяване на импулси и т.н. Идеята промяна на дадена концепция говори за нейната слабост и, съответно, неистинност.

Трето, проследяването на процесите след грехопадението на прародителите дава основание да се вярва, че прераждането не навлиза като последица в повредената човешка природа, а злото, чието ограничение е смъртта.

Четвърто, сблъсъкът между идеята за прераждането и истината за възкресението. Основен аргумент срещу несъществеността на идеята за прераждането са най-важните християнски истини: за Светата Троица, Христологичният догмат и за целта на сътворението на човека. Най-важният аргумент срещу прераждането е че то не присъства в последиците от грехопадението на прародителите, нито в живота и изкупителното дело на Господ Иисус Христос. Ето защо християнската догматика, богато описана и изследвана в светоотеческата литература, с категоричност отрича възможността за реинкарнация.

1.2. Обект и предмет на изследването

Обект на научното изследване е идеята за прераждането, защото то е феномен, който поражда проблемна ситуация, която засяга обърканите духовно хора и техните вероопределение и духовно израстване.

Предмет на научното изследване са процесите, според които идеята за прераждането възниква и се разпространява от древност до днешно време. В стремежа да изясни истината, богословският анализ систематизира хронологично историческите факти около оформянето и на двете религии; т.е. проследява научния богословски авторитет на християнските апологети и църковни писатели и пътя на древната източна философска мисъл.

1.3. Цел и задачи на изследването

Работната теза на дисертацията е, че прераждането не съществува и следователно *целта* е през погледа на История на религиите да се проследят процесите при създаването на идеята за прераждането, да се поставят въпросите, които засягат проблематиката и да се дадат отговори. Основната цел на изследването е да се потърси има ли обосновка на идеята за прераждането в Библията и учението на християнските апологети; да се определи дали и къде се срещат източните религии и християнството; да се установи границата между автентичната индийска религиозност и нюеджърското сектантство на неоиндуистки гуру движения.

Друга цел на изследването е да се постави разговорът за влиянието на източните религии върху българското общество на по-преден план. Да се поставят въпросите: защо то е негативно за българската психика и душевност; конкретно в какво се състоят техните религиозни култове и доктрини; как да се предпази необразованият в богословието човек.

Сред *задачите* на дисертационното изследване стои отговорът на въпроса: съществува ли прераждането като естествен фактор в човешкия жизнен път. Научното изследване отхвърля тази хипотеза. В хода на проучването се откриха няколко възлови подвъпроса, които са разпределени в трите глави.

В съответствие с целите на изследването, задачите се обединяват около теоретичната рамка, според която, първо, източните религии не съответстват в нито едно отношение на християнството, не се доближават до него и, второ, да се даде отговор на религиозно лутащите се хора защо те могат да бъдат опасни за тях – извадени от традиционните им индийски корени и посадени в българска почва.

1.4. Методология на изследването

Темата на дисертационния труд е изследвана с методите: исторически, историко-критически, апологетичен, сравнителен, метод на обобщаването и светоотечески анализ.

Източниците, използвани в помощ на изследването, чрез които темата бе разгърната в по-широка рамка, са съобразени с конкретната тема за прераждането и спецификите на разбирането ѝ в източните народи, сравнено с разбирането ѝ от православно християнска гледна точка.

Наименованието „индуизъм“ е сравнително нов религиозен термин, който обобщава една много по-широка религиозна картина, изпъстрена с ярката митология на Древна Индия. В Индия този термин не е масово припознат, вместо него там се използва думата „дхарма“, която много по-ясно очертава местните разбирания за религиозност. „Индуизъм“ обаче резонира много по-добре в научните изследвания, тъй като той е

обобщителен за множеството религиозни практики в Индия, някои от които сериозно се разминават в доктрините си, други – откровено се сблъскват една с друга, трети – съществуват самостоятелно, четвърти – почитат огромен пантеон, пети – отричат душата и т.н. Будизмът, който е много по-познат на българското съвременно общество, е религиозна секта, образувала се главно от стремежа да се отрече брахманизмът, но е част от тази религиозна „кръпка“ и затова смело може да се припише към общия „индуизъм“. Ето защо изследванията на индолозите и православните историци на световни религии са от изключително значение в изследването на идеята за прераждането (трансмиграцията, реинкарнацията) и най-вече – за правилното ѝ разбиране от различните гледни точки, тъй като тя не е хомогенна, избистрена и обособена идея.

1.5. Състояние на изследването

При съставянето на дисертационния труд подборът на автори е съобразен с разделянето на текста на три основни глави. Поставените въпроси в първа глава засягат зараждането на индийската цивилизация и историческия път на индуизма и будизма, затова тук са подбрани предимно индолози, културолози (български и световни) и историци в областта на световните религии. Втора и трета глави обръщат християнския поглед към въпросите на източните религии, като ги сравнява с догматическите истини на християнството. Авторите, заели място тук, са православни висши духовници и богослови.

Светоотеческа литература: изследването на източните религии не би намерило смисъл, ако то не е оправдано чрез осветляването на православната апологетика и догматика върху въпросите, поставени от тях. Ето защо от най-голямо значение за цялата дисертация най-напред са

апологетичните изследвания на светоотеческата литература: св. Василий Велики: „Шестоднев“, „За Светия Дух“, св. Григорий Богослов: „Творения, т. 3“, св. Григорий Нисийски: „За душата и възкресението“, св. Йоан Златоуст: „Девет слова за покаянието“, св. Ефрем Сирий: „Творения т. 2 и т. 3“, св. Йоан Дамаскин: Извор на знанието, т. I., т. II и т. III – под редакцията на доц. д-р Светослав Риболов и проф. Иван Христов.

Православни висши духовници и богослови: Безспорните научни постижения в областта на систематическото богословие и интересни умозаклучения на проф. д-р Борис Маринов дадоха на труда ми стабилна основа, без която не би било възможно да се изгради впечатлението за осъзнатост на темата; затова „Наръчник на апологета“ (В: ГДА том IV. УИ „Свети Климент Охридски“, София, 1954-1955 г.) е сред най-значимите богословски трудове, в които се разглеждат извънхристиянските представи за Бога, сътворението на човека, смисъла на живота и смъртта. По пътя на изясняването на темата за идеята за прераждането се опирам главно върху изследването на протопрезв. Василий В. Зенковски: Единството на личността и проблемът за прераждането. В: Сп. „Духовна култура“, С., 1995, което доказва несъстоятелността на прераждането, като анализира християнския смисъл на единството на душата.

Другите изследвания върху единството на душата, които подпряха изследването, са на проф. д-р Клара Тонева: Секуларизираната религиозност. С., 2018, Библейски основания на междурелигиозния диалог – православнодогматически анализ. В: Библия – Култура – Диалог. С., 2009, Въведение в православно догматическо богословие. С., Църквата – общност на любовта. С., 2008, Ако любов нямам... С., 2006 и на доц. д-р Димо Пенков: Античната теология на Сократ, Платон и Аристотел като

форма на богопознание. С., 2008, Богословието на Сократ. В: Сп. „Богословска мисъл“ 1\98, Възкресението Христово – победата на живота над смъртта. С., 2017.

Задачата да се докаже несъстоятелността на феномена прераждане изисква поглед и върху дълбокия смисъл на богоугодния начин на живот, църковния живот и пътя към Небесното царство, затова в това звено от изследването използвах съчиненията на проф. Николай Шиваров: Дейността на пророк Йезекил като образец на боговдъхновена мисия. В: Сб. „Свещеното Писание в Църковното Предание“. С., 2016 и Есхатологически въпроси от библейско и междузаветно време. В: Сп. „Богословска мисъл“, бр. 1-4/2000, С., прот. д-р Радован Бигович: Църквата в съвременния свят. С., 2013, проф. д-р Димитър Дюлгеров: Иисус Христос – новозаветен първосвещеник изкупител. С., 1926 и Учебник по мисионерство. С., 1937, проф. Тотю Коев: Догматическите формулировки на седемте вселенски събора. С., 2011, протопрезв. Александър Шмеман: За живота на света. С., 2013, Историческият път на православието. С., 2009, Литургическо богословие. С., 2013, От вода и дух. С., 2005 и Прот. Йоан Майендорф: Византийско богословие. С., 1995.

За правилното разбиране на християнските апологети от изключително значение са разработките на проф. д-р Илия Цоневски: Древните християнски апологети и гръцката философия. С., 1958, Патрология. С., 1986, Учението на св. Иринеи Лионски за личността и изкупителното дело на Иисуса Христа. С., 1965.

Голямо влияние върху изследването оказва творчеството на митр. Калистос Уеър: Единството на човешката личност според източните отци. Изтокът и Западът за личността и обществото. В. Т., 2001, Православният

път. С., 2014, Тайнството на човешката личност. 2002, Царството е вътре в нас. С., 2019. Съвременното измерение на християнството в ежедневието на човека бе разгледано през творчеството на: Джон Брек: С нас е Бог. С., 2017. Митр. Йеротей Влахос: Духовни ориентири за съвременното общество. С., 2017, Православната духовност. В. Т., 2005. Проф. Джордж Драгас: Антропичният принцип и човешката природа на Христос. В: Сп. „Християнство и култура“, бр. 7/2011. Митр. Йоан Зизиулас: Битието като общение. С., 2013 и Личност и битие. Изтокът и Западът за личността и обществото. В. Т., 2001.

Индолози, културолози и историци (българска школа): сред изследователите на източните религии важно място за дисертационния труд заемат: Татяна Евтимова: Увод в индологията. С., 2004; Братислав Иванов: История на Япония. С., 2016, Китайският будизъм В: Алманах „Лотос“, бр. 1/2020, С., Символите на Япония. Япония – векът на дзен. С., 2019; много голяма помощ ми оказаха изследванията на индолозите от Факултета по класически и нови филологии на СУ, публикувани в периодичното издание на ИК „Изток-Запад“ – „Лотос“: Юлиан Ангелов: Първият будистки събор – история и контекст. В: Алманах „Лотос“, бр. 3/2021, С., Любомир Константинов: Учителят в тибетския будизъм. В: Алманах „Лотос“, бр. 1/2020, С., Петя Манолова: Вечност отвъд страданието и смъртта – перспективата, която ни дава Махабхарата. В: Алманах „Лотос“, бр. 2/2020, С., Доц. д-р Антоанета Николова: Даоизмът – изкуството да се живее в пълнотата на мига. В: Алманах „Лотос“, бр. 3/2021, Доц. д-р Гергана Русева: „Във времето е умът, във времето е духът“. Представи за времето в Древна Индия. В: Алманах „Лотос“, бр. 2/2020, С. и Доц. д-р Галина Соколова: Има ли религия в Индия? Алманах „Лотос“, бр. 2/2020, С., Проф. Александър

Федотов: За будистката литература и будистките школи в Тибет. В: Алманах „Лотос“, бр. 2/2020. Яснота върху есхатологичните възгледи на източните религии получих от Владимир Григориев: Религиите по света. С., 1998, както и от проф. д-р Клара Тонева: Ако любов нямам... С., 2006. Тотю Коев и Г. Бакалов: История на религиите. С., 2001.

Индолози, културолози и историци (световни): сред световните историци на религиите от изключително значение заеха място: Мирча Елиаде: История на религиозните вярвания и идеи, т. 1. От каменния век до елевсинските мистерии. С., 1997, История на религиозните идеи и вярвания, т. 2. С., 2009, Йога. Безсмъртие и свобода. С., 2014, Трактат по история на религиите. С., 2012. Норберт Бишофбергер: Мисълта за реинкарнацията през европейската античност и Новото време. В: Идеята за реинкарнацията на Изток и на Запад. С., 2019. В Ерман. Очерк истории ведийской литературы. М., 1980. Филип Капло: Трите стълба на дзен. С., 2020. Дамиен Къун: Будизмът. С., 2002, Будистка етика. С., 2007. Г. М. Бонгард-Левин: Древноиндийска цивилизация – философия, наука, религия. С., 1982. Най-подробни знания за живота на Буда и развитието на будизма получих от Херман Олденберг: Буда – живот, учение и орден. С., 2016. Алън Уотс: Духът на дзен. С., 2021 и Философиите на Азия. С., 2021. Ханс Валфганг Шуман. Търсещите души срещу отричащите души – ученията на индийските религии за прераждането. В: Идеята за реинкарнацията на Изток и на Запад. С., 2019. Луи де ла Вале Пусен. Пътят към нирвана. С., 2016.

II. Изложение

1. Първа глава. Произход на идеята за прераждането – Първа глава проследява историческия път на идеята за прераждането, като още в самото начало се изяснява актуалната за времето обстановка в Индия; т.е. как е

протекло развитието на Древна Индия в културен план до образуването на сангхата (будистката религиозна общност). Тя е разделена на три основни точки, всяка от които е фрагментирана на подточки, които коментират по-конкретни събития от историята на източните религии.

Първата част разглежда епохата на създаване на Индийската цивилизация – тя е кратък обзор на историческия път, който започва от първите племена, населявали териториите на Индската долина, преминава през нахлуването на арийските племена, от които се предполага, че донякъде е заимствана идеята за прераждането и написването на първите ведически текстове, до създаването на Упанишадите и първите древни индийски философи, говорили по-ясно за прераждането и колелото на самсара. Още тук се поставя въпросът за прераждането и доколко то би могло да се възприема като част от религия, след като е било повече предмет на философски спор между двама от най-влиятелните и прочути оратори за времето.

Втората част от Първа глава задълбочава изследването на идеята за прераждането в естествения ѝ исторически ход, а именно – с появата на будизма. В този период се откроява задълбочаването на проблема с кастовия режим в Древна Индия, който поражда едно религиозно бунтуване, от което се формират първите най-изразени секти – джайнизъм и будизъм.

Ако досегашното първенство на брахманизма е било с абсолютен авторитет, то по времето на Буда вече постепенно се измества, поради надменното отношение на брахманите – най-висшето социално съсловие. Брахманите се отграничавали от останалите касты, като изолирали почти всички хора от духовните практики и свещени текстове, което угнетило огромната маса от хора, особено тези от най-нисшите съсловия, които били

сравнявани по-долу от животните и, според брахманите, омърсявали храната дори само ако я докоснат.

Будизмът се появява именно в този период, известен в историята като Упадъкът на индийското общество. Будистката секта започва като религиозно движение, чиито принципи са коренно различни и противоположни на брахманизма. Очевидна е борбата между двете религиозни движения, но постепенно, особено след смъртта на Буда, сангхата привежда цялата концепция на будизма в политическа комуна, която изцежда ресурсите на държавата. Това се постига след въвеждането на закон, с който членовете на средната класа са задължени да я издържат. С това постепенно се обезсилва влиянието на будизма в Индия до XII в., когато изчезва напълно, а днес будистката общност там е незначителна.

От заглавието на дисертацията става ясно, че идеята за прераждането е в центъра не само на будизма, но на източните религии като цяло, затова третата част от първа глава пренася изследването в трите най-популярни източни религии, които са били повлияни от будизма, но и които съдържат под някаква форма идеята за прераждането – Тибет, Китай и Япония. Тук в кратък преглед са описани различията в разбирането за прераждането, от които проличава несъстоятелността на идеята – нов аргумент срещу прераждането – ако нещо е истина, то не би претърпяло редакция и изменения с течение на времето. Идеята за прераждането заляга в центъра на всички източни религии, но лутането в разбиранията и нагаждането според местните традиции я видоизменя до различна постановка, което е и хронологично добре описано; т.е. може лесно да се проследи как е вървяла източната мисъл относно идеята.

2. Втора глава. Християнски поглед към идеята за прераждането

Втора глава е посветена изцяло на доказателствената и апологетична част от дисертацията. Провокиран от предизвикателствата на Изтока, християнският поглед намира за необходимост да се обърне към него, да го изследва и твърдо да заяви позицията на християнските апологети, Църквата и Христовото учение.

Втора глава е разделена на три основни части – първата поставя въпроса: има ли основание да се търси идеята за прераждането в естествения жизнен процес на човека след грехопадението; коментира създаването на човека според християнската вяра, както и грехопадението, откъдето смъртта навлиза в битието.

В тази част погледът се спира с повече внимание върху християнските апологети и техните учения, с цел да се проследи и изясни в какво състояние е била идеята за прераждането по тяхното време и имала ли е въобще привърженици. Отговорът е отрицателен – по времето на апологетите вниманието на обществото не е било насочено към тази идея, но не е била и чужда на тях; разбирали са за прераждането главно от елинските философи и орфици (като орфиците не са били приемани с особен авторитет). Поради тази причина апологетите не говорят разточително за прераждането, дори трудно се намират извори, от които да се прочете мнението им. Някои спекулации твърдят, че Ориген е вярвал в прераждането, но се изяснява, че това не е вярно, а неговото учение има съвсем различен нюанс относно движението на човешката душа.

Втората част разглежда живота и спасителното дело на Господ Иисус Христос като център на православната идентичност и има ли място на прераждането тук. Аргумент срещу прераждането е именно идеята за единството на човешката личност като тяло и душа, на които предстои

възкресение, а не прераждане. Бог не създава човека за смърт, а за вечен живот, затова целият Домостроителен план е насочен към осъществяване на Божия промисъл.

Третата част коментира мястото на термина нирвана в живота на източните религии. Изяснен е смисълът на нирвана, както и този на Небесното Царство и Църквата, където се осъществява възраждане на човека, но не и прераждане. Става ясно, че пътят към нирвана е път към погиване на личността; будистката цел е аниhilация и по този начин освобождение от страданията, докато целта на църковните св. тайнства е именно обратното – възобновяване на душевните сили и воля чрез Светия Дух и път към вечен живот в Царството.

3. Трета глава. Проявления на идеята за прераждането

Трета глава посочва някои съвременни недоразумения във възприемането както на християнството, така и на будизма. Подобно на първите две глави, е разделена на три основни части, които показват някои примери за внедряване на идеята за прераждането в ежедневието.

Първа част е коментар към съвременните процеси на мултикултурализъм, засилено влияние на медиите и социалните мрежи, които не само манипулират, но и формират един нов вид съзнание и цяло ново ниво на консуматорско отношение към живота. Тук кратко са описани някои спекулации със Свещеното Писание, от които най-често произлизат религиозни течения на християнска основа и които вярват в прераждането.

Втора част говори за опасността от религиозните секти, като дава няколко примера – гуруистките нюейджърски секти и трансценденталната медитация (ТМ). Акцент на тази част е ТМ, тъй като това е най-модерният и

масов метод за прилъгване на хора към различни религиозно тоталитарни движения. Вербуването винаги става чрез невинни на пръв поглед курсове и методи за личностно развитие, но постепенно се разкрива една дълбоко религиозна практика.

Третата част от последната глава прави богословски анализ на най-често използваните източни постановки – карма, медитация и йога, като не само доизяснява техните значение и смисъл, но ги сравнява с православните истини за покаяние, прошка и молитва. От този анализ се откроява друг аргумент срещу прераждането – цялото Христово учение и всички елементи от него демонстрират *личното* общуване между човека и Бога и като такава, то е динамично, емоционално, понякога щастливо, друг път тъжно. Смисълът на личното общуване е обожението на човека, теосисът, вечният живот в постоянно общение с Бога.

В заключителната част на дисертацията обобщено са изведени аргументите в противоборството с идеята за прераждането; приложени са няколко предложения за справяне с казуса. Едно от решенията, е образоването на журналистите в областта на християнството и другите религии, така че те да имат по-адекватно предаване на новините и изработване на репортажите си по църковните въпроси, които да не са тенденциозни и подвеждащи.

III. Заключение

Идеята за прераждането е неоспоримо предизвикателство пред християнството. Опасността не произлиза от самата идея като философско разсъждение на древната индийска мисъл, но идва с начина на мислене, според който тя е реална възможност за продължение на човека след смъртта. Най-голямата опасност идва от отказа от разумно изследване върху

непознатото – в случая Изтока, защото когато човек не подхожда с изключително внимание към душевността си, то тя става разменна монета на институции, за които е погрешно да се говори като нерелигиозни, тъй като те имат конкретна култова структура и богослужебни практики – медитация в замяна на спокойствие, аюрведа в замяна на здраве, йога в замяна на стегната външност, тантра в замяна на добър семеен живот. Търгуването на душата отнема най-ценния дар, който човек е получил от Бога – свободната си воля, като го оставя с усещането, че е безкрайно зависим от някакви външни обстоятелства и отнема чувството на отговорност от собствените му действия.

Прераждането не може да се разглежда, извадено от цялата картина. То идва от една вековна култура, скрепена от събития, за чиито произход може единствено да се предполага и разсъждава, но е и да се твърди с научна стойност, тъй като не са останали запазени много писмени източници от този период, а това, с което разполага историята, е силно митологизирано и приказно. Интересно наблюдение от изследването е, че хората са много склонни да вярват в митове и легенди, защото те разпалват тяхното въображение и ги карат да се чувстват сякаш научават нещо повече от *другите*.

Дисертационното изследване премина в два основни етапа в теоретичен план – първи, исторически обзор и, втори, богословски анализ. От първия етап на проучването – исторически, се открояват следните заключения, а с тях – първите аргументи срещу идеята за прераждането:

Първо. В исторически план не може да се проследи до корен произхода на идеята за прераждането, но може да се предполага, че, що се отнася до Изтока, най-вероятно е привнесена от арийското нашествие в долината на

Инд. Този период е класифициран от историците като Ранен ведически период, когато започва и самото писмено документиране на някои религиозни практики на племената тогава. В писмен вид, идеята за прераждането се появява много по-късно (почти 2000 години след първите Веди) в Упанишадите, които древните индийци приемат за езотерични. Тук се намира и **първият аргумент** в противоборството срещу прераждането – една философска идея не би следвало да се превръща в религиозен култ.

Второ. След като се установило кастовото положение в Индия, започнало рязкото разделение на хората от различните социални групи. Това довело до откъсването на народа от ортодоксалните религиозни практики на брахманите, а оттук – създаването на будизма и неговата сангха.

Трето. Макар с претенции за нерелигиозност, сангхата се е погрижила да създаде култ към духовния си водач Сидхарта Гаутама, въпреки препоръката му да не го правят. Това само по себе си говори за една нестабилна организация, която избирателно приема и следва духовните наставления на собствения си гуру. Постепенно сангхата се превърнала в тежест за държавата – белег, който се пренасял във всеки друг азиатски народ, който се сблъсквал с будизма.

Четвърто. Пренасянето на будизма по Пътя на коприната неминуемо довело до смесването му с местните вярвания и поверия. Като резултат се получавали най-различни религиозни учения, чиито „будистки“ концепции все повече се обърквали, а с тях и идеята за прераждането. Оттук излиза **вторият аргумент** срещу легитимността на идеята – ако тя е истинска, то не би се променила в продължение на времето.

Пето. Идеята за прераждането не е била чужда и на орфиците от Древна Гърция, за които също има твърде оскъдна информация. Те

употребявали израза „странстване на душите“, което рязко се разминава с класическата индийска представа за прераждането. Когато Буда създава своята сангха и учение за избавление от страданията, в Гърция философските разсъждения на Сократ, Платон и Аристотел вече стигнали до усещането за Един Демиург, Който е първопричина на всичко съществуващо, безсмъртната душа и все по-приближаващото християнство, чиито апологети и църковни писатели ще отмият всяко съмнение относно отвъдния живот.

Вторият етап от изследването разглежда темата за прераждането през богословския анализ на християнския поглед като се проследи както християнската мисъл, така и на различните представи за прераждане от източния свят, което доведе дисертационното съчинение до следните изводи:

Първо. Сърцевината на ранния будизъм се избистря събитието, което будистите наричат „просветлението на Сидхарта Гаутама“. Буда е „този, който обвързва учението за прераждането и кармата на Упанишадите с отричането на душата“.² Онова, което западният свят разбира като личност, според Буда не е нищо друго, освен сбор от пет фактора – тяло, усещания, възприятия, духовни пориви и съзнание. Буда нарича тази съвкупност „петте групи на присвояването“ – с прераждането човек ги присвоява в нова личност. Аргументите на Буда изхождат от факта, че петте групи подлежат на промяна според външните обстоятелства като болести и страдания, следователно са не-душа (anatta), ако идеята за душа на древните религиозни системи на Индия е, че тя е вечна и неизменна.³ Това, което озадачава

² Шуман, Х. Пос. съч., с. 31.

³ „Още докато Буда е бил жив, мнозина са се затруднявали да разберат будисткото схващане за прераждането. Когато се оспорва душата, надживяваща смъртта, смятат те, кой тогава се преражда? (...) В действителност, отговаря Буда, прераждането се осъществява без душа и без странстване на душите, а именно като обусловено възникване (paticcasamuppada)“ или „истината е по средата“, тъй като личността А обуславя следващото съществуване на личността Б и ѝ дава импулс, но не е напълно идентична с нея, нито е независима от нея. Вж. Пак там, с. 33.

християнския свят, е как будистите обясняват естеството на прераждането, като едновременно с това категорично отричат съществуването на душа и утвърждават илюзорността на индивидуалното Аз.

Второ. Във втората част на богословския анализ бяха поставени въпроси, касаещи смисъла на човешкото съществуване според Божия план, по какъв начин се е преобразил животът на човека след грехопадението и има ли място за прераждането в жизнения поток: навлиза ли прераждането в повредената природа на човека след грехопадението; животът и изкупителното дело на Господ Иисус Христос свидетелстват ли за прераждане след смъртта; Свещеното Писание дава ли основания и светите апостоли как отговарят на въпросите за прераждането; Небесното царство и нирвана едно и също нещо ли са; защо християнството проповядва възкресение, а не прераждане. Отговорите на въпросите са съобразени със Свещеното Писание.

В резултат се изведе, че идеята за прераждането в древния свят на първите християни не е била популярна в будистката си светлина, но все пак е присъствала във философските разсъждения. Богословският анализ проследява идейната нишка на първите апологии, които донякъде са дали отговор на въпроса съществува ли прераждане, но прави впечатление, че отговорите на светите отци и църковни писатели е винаги кратък, категорично отрицателен и с ироничен подход към темата. Това дава право да се вярва, че групите хора, които са вярвали в прераждането в периода III-VIII, орфици или обикновени хора, са били сравнително малко; на тях обществото гледало със съмнение и недоверие, а по-важната задача на апологетите била да отхвърли недоразуменията в разбиранията на самите християни, богословието да се изправи пред образованите елини и да спечели

тяхното уважение и най-вече – да пробуди вярата във възкръсналия Бог Иисус Христос.

От втората част на богословския анализ се откриха следващите два аргумента в противоборството с прераждането:

Третият аргумент е изведен от първия въпрос от Втора глава на дисертацията: навлиза ли прераждането след грехопадението на прародителите. В тази точка е направен опит да се вникне в процесите на първите последствия от неспазването на Божия закон и откъсването от общението с Него – навлизането на злото, което няма свое битие, но се усвоява от човека и налагането на смъртта като неестествено състояние в жизнения процес на човека като ограничителна мярка за предпазване от вечно зло. Стана ясно, че прераждането не навлиза в повредената природа на човека, тъй като, дори грехопаднала, човешката личност е сътворена от тяло и душа, които са свързани и еднакво равни. Смъртта от друга страна е резултат от прекъснатата връзка с Бога, Който е Животът, следователно отделянето от Него означава смърт, невъзможност за съществуване. Наивно е да се приписва прераждането в този жизнен поток – човек е „жива душа“ единствено поради Божия дъх, който Бог е вдъхнал на материята при сътворяването, за да стане тя човек, носещ Божия образ.

Четвъртият аргумент, който доказва несъстоятелността на прераждането, е изведен от христологичния догмат, според който Бог Слово Се въплъщава, става истински човек, умира и възкръсва. Изкупителното дело на Иисус Христос е израз най-напред на безмерната любов на Бог към човека – Бог Отец изпраща Своя Син, за да изкупи греха на човека и да въздигне съкрушената човешка природа, защото това е единственият възможен начин човешката личност отново да тръгне по пътя на усъвършенстването и

богоподобяването. С историята на Лазар по време на земния живот на Иисус Христос се показва, че възкресението на човека не е невъзможно дори преди Христовото или всеобщото възкресение. След смъртта на физическото тяло, душата продължава да съществува и не се разпада, но когато настъпи времето – тя ще се върне отново в същото тяло, без значение дали неговите елементи са се разпаднали.

От онтологична гледна точка, самото възкресение на Иисус Христос е пример за бъдещето на човешката личност – възкресение на тялото и душата заедно, едновременно и завинаги, а не прераждане. Иисус Христос е изцяло Бог, но и изцяло човек (освен в греха); следователно, какъв е смисълът човешкият живот да не бъде сравнен с Неговия човешки живот, който завършва със смърт и възкресение? Идеята за прераждането в източните религии също е обусловена с някакъв вид „неизправност“ в природата; т.е. прераждането е „повреда“ според индуизма, следователно човекът трябва да търси „поправка“. Но ако тази поправка зависеше от прераждане и то беше необходимо, Иисус Христос щеше да демонстрира и проповядва прераждане, а не възкресение. Учениците на Иисус Христос са Го видели с очите си след възкресението, но до днес никой не е станал свидетел на прераждане.

Трето. Като резултат от фокусирането върху една далечна за българските религиозно-психологически търсения и потребности на личността, се получава убедителното привнасяне и установяване на неоиндуистки учения. Типичен белег на съвременните религиозни учения от индуистки характер е замаскирането с псевдонаучни теории и „доказателства“, които убедително стигат до много хора. Използвайки методите на емоционалната манипулация, религиозните организации

подвеждат дори нищо неподозиращите хора да стават съучастници в култовия израз.

Богословският поглед към идеята за прераждането в анализа дотук е опит за достигане на истината. Този опит няма цел да отхвърли, унизи или заклеми вяващите от различните религии, защото смисълът на християнството не е в подчинението на другия, а в откровението на висшия смисъл, поради който човекът е създаден, а сърцевината е Самият Иисус Христос. Разбирането на християнството, както и на източните религии, е от особена важност, защото само осъзнатият човек има силата да устои пред изкушението на непознатото; да разпознае неточностите в свободната употреба и медийно „разхвърляне“ на религиозни термини и да не лишава действителността от разум и религиозна стойност.

IV. Научни приноси

1. Дисертационният труд е опит в българското православно богословие за обстойно изследване на идеята за прераждането в източните религии и отношението на православното християнство по този въпрос.

2. Дисертационният труд би бил полезен за обучението на студентите по богословие.

3. Дисертационният труд е опит за извеждане на темата за прераждането от християнска гледна точка към по-широка публичност.

V. Публикации по темата

1. Трайкова, В. Как медиите формират реалността (Примери за ново езичество в ефир) – В: Православие – традиции и съвременност, т. 6. Изд. „Студио 18“, П., 2019, с. 115-130.

2. Трайкова, В. Идеята за прераждането в живота на младежите (Отношението на проф. архим. д-р Евтимий Сапунджиев). – В: Архимандрит Евтимий Сапунджиев: живот, църковна и академична дейност. Сборник по случай 75 години от кончината му. С., 2020, с. 118-129.

3. Трайкова, В. Идеята за прераждането – заблуда на разума и съмнения във вярата – В: Сп. „Светодавец“, бр. 7/2021 и на:

<https://dobrotoliubie.com/2021/07/21/идеята-за-прераждането-заблуда-на-р/>

4. „Идеята за прераждането (Опит за осмислянето ѝ през отношението „наука-религия“ в богословското творчество на проф. д-р Борис Маринов)“ – предстояща. (Под печат, с приложена служебна бележка)

Други:

1. „Идеята за прераждането като проблем за духовния живот на младежите“ – предстояща, под печат.